

Suvremeni narodopis usmene književnosti i crkvenopučke maštine u Imoti

Stipić, Kristina

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:836631>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**SUVREMENI NARODOPIS USMENE KNJIŽEVNOSTI I CRKVENO-PUČKE
BAŠTINE U IMOTI**

**Studentica:
Kristina Stipić**

**Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić**

Split, 2020. godine

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Predaje	4
2.1. Etiološke predaje	5
Prezime Stipić	6
2.2. Mitske predaje	6
2.2.1. Vile	7
Marko i vila Mila	7
Baba i vila	8
Vile u Runovićima	9
2.3. Demonološke predaje	9
2.3.1. Vukodlaci	10
Priča o vukodlaku	10
Vukodlak u Vinjanima	11
2.3.2. Vještice	11
2.3.3. More	12
Mora u Baguši	12
Markova mora	13
3. Poslovice	14
4. Gange	16
5. Brojalica	18
6. Crkveno-pučka baština	19
6.1. Božić	19
6.2. Velike poklade	21
6.3. Cvjetnica	22
6.4. Sveto trodnevlje	23
6.4.1. Čuvari Kristova groba	24
6.4.2. Tanganje jaja za Uskrs	26
6.5. Sv. Ante	26
6.6. Ivandan	26
6.7. Gospa od Anđela	28
6.8. Velika Gospa	29
7. Nekadašnji život	29
7.1. Odlazak u školu	30

7.2. Gonjanje.....	30
7.3. Običaj kada se mladenci zaruče.....	30
7.4. Vjenčanje	31
7.5. Rođenje djeteta	32
7.6. Srijeda u Imotskom.....	32
8. Nogometne momčadi u Modrom jezeru - Vilenjaci i Vukodlaci	33
9. Rječnik.....	34
10. Zaključak.....	40
Izvori.....	41
Vlastiti terenski zapisi.....	41
Kazivači:	41
Literatura.....	41
Sažetak.....	44
Abstract.....	44

1. Uvod

Književnost je zbir djela, pisanih dokumenata i spomenika jednog naroda i jednog jezika. Književnost se može tumačiti i kao umjetnost lijepih riječi u kojima pisac iznosi vlastitu maštu, vlastita iskustva, osjećaje i predodžbe umjetnički uobličene kojima se želi približiti čovječanstvu. Prema podrijetlu književnost se može podijeliti na usmenu i pisanu književnost, a u ovom radu bitna je upravo usmena književnost. “Usmena je književnost najstarija i najdugotrajnija vrsta književnosti.”¹ Ta vrsta književnosti se govori ili pjeva te se prenosi s koljena na koljeno dugi niz godina i stoljeća. Narod ju je usmenom predajom stvarao i prenosio naraštajima sve dok se nije počela zapisivati.

“Sustav usmene književnosti čine:

- I. Lirska poezija.
- II. Epska poezija.
- III. Priče (pripovijetke).
- IV. Drama (folklorno kazalište).
- V. Retorički (usmenogovornički) oblici.
- VI. Mikrostrukture (poslovice, zagonetke).”²

Upravo usmenim prenošenjem običaja i priča o životu ljudi kulturna baština nekog naroda postaje sve bogatija i plemenitija. “Do sada se uobičajilo misliti kako je usmena književnost nastajala u zabačenim ruralnim (htjelo se kazati zaostalim) mjestima. (...) Hrvatska usmena književnost, stoljećima i milenijumima pamćena, pripovijedana, bila u izvedbi, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Hrvatska tradicijska kultura i književnost svjedoče četrnaest stoljetnu ukorijenjenost Hrvata u europskoj kulturi i civilizaciji. Ta je književnost tradicija pisanoj književnosti.”³ U ovom radu se na temelju prikupljenih podataka s terena pokušavaju približiti neke posebnosti i običaji grada Imotskog i Imotske krajine koja ima pregršt ljepota i pomalo zaboravljenih običaja kojima se treba dičiti i koji zasigurno ne bi trebali biti zaboravljeni. Osim toga u radu se govori ponešto i o načinu života kojim su živjeli naši

¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str.11.

² Isto. str.11.

³ Isto. str.12.

roditelji, bake i djedovi koji se zapravo uvelike razlikuje od našeg današnjeg ubrzanog načina življenja. U radu se također navode narodni običaji vezani uz pojedine blagdane i usmenoknjiževni primjeri iz Imotske krajine koja ima dugu povijest još od razdoblja turske okupacije. Brojne priče, pjesme i vjerovanja navedena u ovom radu i danas se mogu čuti u Imotskom baš kao što se može čuti i o mnogim običajima od naših predaka. Sve to ukazuje na ogromnu nematerijalnu vrijednost kulturne baštine nekog kraja koje se, prikupljanjem, zapisivanjem i prenošenjem na buduće naraštaje, čuvaju od zaborava.

2. Predaje

M. Dragić (2017: 33) definira predaju kao vrstu priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Nadalje, smatra kako se golem broj usmeno-proznih oblika nalazi u svetim knjigama. Također na značaj i ulogu usmene predaje starozavjetni su pisci više puta ukazivali i poticali njegovanje vjerne usmene predaje. Za predaju se kaže da sadržajno pretendira na istinu. Iz takvoga stajališta J. Kekez (1998: 185) izvlači zaključak da je ona vjerovanje, a ne fikcija.

Ističu se neke temeljne odrednice po kojima se predaje promatraju. “Predaja je kompozicijski i stilski jednostavna i obično jednoepizodna, tematski govori o vjerovanju u nadnaravna bića, o povijesnim reminiscencijama, o podrijetlu pojava, stvari, lokacija itd.”⁴

M. Dragić je napravio detaljniju klasifikaciju predaja u odnosu na dosadašnje autore. Klasifikacija je raščlanjena po tematskim kategorijama:

- “1. Povijesne predaje.
2. Etiološke predaje.
3. Eshatološke predaje.
4. Mitske (mitološke) predaje.
5. Demonske (demonološke) predaje.

⁴ Bošković-Stulli, Maja, *Narodna predaja – Volkssage – kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb, 1968., str. 28.

6. Pričanja iz života.

Povijesne i etiološke predaje koje su nastale na povijesnoj razini najčešće se pripovijedaju kao *kronikati* - kratka priopćenja povijesnog sadržaja: rijetko kao *fabulati* - predaje koje imaju razvijenu fabulu. Mitske i demonološke predaje pripovijedaju se kao *memorati* - susreti s onostranim bićima.”⁵

2.1. Etiološke predaje

Pri definiranju etioloških predaja, M. Dragić u svojoj knjizi *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* kao bitno ističe sljedeće: “Etiološke predaje nastaju na temelju povijesnih događaja i osoba i iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, groblja, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima. Težnja k objašnjavanju i tumačenju etioloških predaja stara je koliko i ono što one tumače. Etiološke predaje nastaju na povijesnoj, mitskoj, eshatološkoj, demonološkoj, legendnoj razini. U tim su predajama sačuvana sjećanja na znamenite ljude i događaje iz najstarije povijesti. Uspomene na znamenite osobe i sudbonosne događaje čuvaju i mnogobrojni toponimi.”⁶

U hrvatskoj povijesti najbolnija su sjećanja o vremenima turske okupacije. Koncem svibnja 1463. godine sramotno je pokoreno Bosansko kraljevstvo. Od tada do naših dana spominju se izreke: „Bosna šaptom pade“⁷, „Bosna krikom poginu“ i sl. Mnogobrojne su predaje koje su u kulturalnom pamćenju o patnjama, progonima i stradanjima kršćana za

⁵ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str.33.

⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str.415.

⁷ Vidi: Dragić, Marko, *Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu“*, Školski vjesnik, 60 (3). Split, 2011., str. 361-382.

vrijeme turske okupacije. Najgnjusniji zločini bili su: „Pravo prve bračne noći“⁸ i „Danak u krvi“.⁹

Sljedeća etiološka predaja nastala je na povijesnoj razini i govori o turskim zlodjelima zbog kojih su naši preci često morali bježati u druge krajeve:

Prezime Stipić

*Odakle dolazi prezime Stipić to ti ni ja ne znan baš sigurno nit' se šta puno zna. Al' znan da je to bilo jedno od bunjevački prezimena, eto još i dan danas se ta prezimena koriste. To je bio narod koji je živio ko' i svi, od stoke i poljoprivrede, snalazili su se kako su mogli. Kol'ko ja znan, živili su tu po Dalmaciji, najviše oko Senja, Velebita i Like. I na kraju su morali se selit zbog Turaka koji su tu vatali ljude i tirali ji da priđu na islam, a to naši ljudi normalno nisu tili i nije in ništa drugo ostalo nego selit se i snalazit se kako se moglo, pa su se nastanili u Hercegovinu oko Pošušja i zaselaka oko Pošušja di i danas ima prezimena Stipić.*¹⁰

2.2. Mitske predaje

M. Dragić u svojoj knjizi *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* mitske predaje objašnjava na sljedeći način: “Mitske predaje pripovijedaju o vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć. Pomagale su junacima i samo noću dolazile u sela. Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Jedni pripovijedaju da su ih vile izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu itd. Činile su zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdavši tajnu da im stopalo jedne noge ima magareća ili konjska kopita ili kozje papke. U narodnoj percepciji vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, dugih zlatnožutih počesljanih kosa, s

⁸ O tome više: Dragić, Marko, *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, HCDP “Croatica - Montenegrina” RH & CKD “Montenegro - Montenergina” u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje “Vojislav P. Nikčević” - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 379-411.

⁹ Dragić, Marko, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 123.-140.

¹⁰ Zapisala sam 15. 4. 2018. kazala mi je Mila Stipić, djev. Milas (1944.)

modrim ili zelenim očima i imale su nadnaravnu moć. Narod pripovijeda i o vilenjancima i vilinčetu. Od povijesnih osoba kojima narod pripisuje mitsku moć najčešće su Marko Kraljević, Janko Sibinjanin, Stojan Janković, Mijat Tomić i Andrijica Šimić. Mitske predaje često imaju razrađenu fabulu, a pripovijedaju se kao memorati.”¹¹

2.2.1. Vile

Vile imaju poseban položaj u Imotskoj krajini. Gotovo da nema mjesta u kojem ne postoji nekakva predaja o vili koja se prikazala nekome. “Vile, prema predaji, najčešće žive uz vodu – jezera, rijeke, izvore, ponore i pećine, na planinskim vrhuncima Biokova i Zavelima, u dubokim hrastovim šumama kakvim je obilovao imotski kraj, na križanjima cesta i putova, pojavljuju se među ljudima pri važnim poljskim radovima (žetvi), značajnim događajima, prekretnicama u prirodi (ravnodnevnica) ili ljudskom životu (vjenčanje, smrt).”¹²

Tako na zapadnoj strani Modrog jezera postoji pećina koju je narod nazvao “*Vilinska pećina*” jer prema predaji u njoj žive vile koje noću izlaze na obronke jezera. U jezeru također postoji Vilinsko počivalo. Naziv mu je isklesan u jezerskoj hridi, na početku prvog i na kraju drugog puta. Tu su se, prema predaju, odmarale vile prije nego što bi odlepršale u Vilinsku pećinu. Prof. Maja Delić-Peršen dobra je poznavateljica imotskih vila, napisala je knjigu o vilama koja se temelji na pričama zabilježenim u Imotskoj krajini.

Slijedi nekoliko predaja o imotskim vilama:

Marko i vila Mila

Bilo je to još u vrime antikrista. U Ričicama je živio neki Marko, a ima je još mlađe braće i sestara. Bijo je lip ko jabuka. Jaki, visok, samo malo gluv, pa su ga zato zvali nesritni Marko. Kako je bijo nagluv, bilo mu je teško nać' curu u Ričicama. Kad su mu umrli mater i ćaća, Marko se mora pošto-poto oženit', jer je valjalo dvorit i njega i mlađu dicu u kući. Markov stric, neki Iko, koji je bijo oženjen iz jednog sela ispod Zavelima, nagovori ga da uzme jednu usidilicu, za koju su čuli da je vridna i poštena,

¹¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str.429.

¹² Delić Peršen, Maja, *U vilinskom kolu*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski, Imotski 2009, str.16-17.

da nema nikoga svoga, a isto je lipa ko vila. Samo je malo ševala u jednu nogu, pa je zato i ostala usidilica. Tako je i bilo. Negdi iza Dušnog dana, nesritni se Marko, zajedno s proscima uputi pod Zavelim po curu. I sve je to dobro prošlo, doveli oni curu kući, a strina mu vesela, a kako i ne bi sad će se imat ko brigat za nj i za kuću. Mlada je bila radišna, sve bi začas obletila i uradila i ništa joj nije bilo teško, još je i strini pomagala kad god je šta tribalo. Svi su u selu govorili da nije moga nać' bolju. Prve godine nevista, a zvala se Mila, nije išla u tuđe kuće sidit, pa su joj počeli zamirat. Tek se druge zime malo oslobodila i sa strinon bi se uputila u komšiluk. Kad je već zima došla i žene su se počele češće sastajat jedna kod druge, da malo prikrate noć i pomognu jedna drugoj u rađi. Tako je jedne noći bura puvala ko nikad, a misečina bila ko dan. Nekoliko je žena u jednoj kući sidilo i manilo kukuruz, a s njima je bila i mlada. Sidila je kod vrata i pokrila noge keceljon. U jedan čas, od silne bure, otvoriše se vrata i kecelja joj spade s nogu. Kad druge žene vidiše da mlada ima jednu magareću nogu, skočiše se i povikaše od stra, a mlada ko vitar pobiže priko vrata niz rivine i više je nikad niko nije vidijo.¹³

Baba i vila

Pričala meni moja baba kako je čuvala ovce jednon i pošla kući, tribala nosit brimenja i tribala skupit drva za potpalu, oni sitni. I pojavila se cura u bilon, lipa bila, duge kose, i pitala ona babu šta radi jel joj triba pomoć. Kaže joj baba da skuplja za potpalu da triba to kući nosit, a cura njoj reče da sidi i odmara, da će ona sve to skupit i da će joj bit donešeno kući. Te ovce s babon čuvala još jedna cura i dovedu nji dvi ovce, konje i brime šta je bilo kući. Nji dvi kako su se saginjale i kupile brime vidile magareću nogu u te cure. Ona skužila da su vidile nogu i rekla im da ne smiju nikome ni pod razno reć šta su vidile. I one odoše kući. Ujutro se baba opet dizala vodit ovce na pašu, kako su u pojati bila drva, baba našla kraj drva vlas kose, a konju griva bila ispletena. Baba ode opet s ovcan na pašu, a cura šta je s njon čuvala ovce nije mogla prišutit šta je vidila i rekne materi svojoj. Dan dva nakon toga cura umre. Jednon tako baba i did

¹³ Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Mila Stipić.

tribali rano ić u polje s konjima, nji nije bilo u staji i vratili se tek navečer izmoreni i iscrpljeni, a griva im opet bila lipo spletena.¹⁴

Vile u Runovićima

Čujo sam od Joze Škore pok. Mate, iz Runovića, di on pripovida, je iša iz polja u brdo. Kad sam doša – veli – na misto zvato Igrališće, tu imadu jedna počivala. Na njima side dvi divojke, u biloj odići, češljaju se jedna s jednu stranu puta, druga s drugu. Pružile noge jedna prema drugoj. Jozo se ne pomete, nego vrcom k njimam. One noge potkupiše i na nj se obe osminuše. Vine cure one dvi vile. Take jednake, ne znaš za koju bi se mašijo. Da se nisam boja uroka, obe bi muški uzgonja!¹⁵

2.3. Demonološke predaje

M. Dragić u svojoj knjizi *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* ovako objašnjava demonološke predaje: “Demonološke (demonске) predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonskim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u toj vrsti naših predaja su: vještice, stuhe, irudice, kuga, kućibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas), orko, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža), te razna plašila, prikaze, utvare.”¹⁶

Postoje brojna vjerovanja iz kojih saznajemo različite načine pomoću kojih se možemo zaštititi od demonskih bića. “Tradicionalno je vjerovanje da se od demonskih bića može zaštititi ako se jede mnogo bijeloga luka ili ako se prije spavanja namaže bijelim lukom. Ljudi su na ognjištu ložili trešnjinu ili smrekovinu vjerujući da se tako štite od vještica. S istom namjerom kravama se u rog uvrtao komadić tisovine. U narodnom pamćenju mnogobrojne su

¹⁴ Zapisala sam 21. 7. 2020. kazala mi je Višnja Maršić, djev. Grizelj (1973.)

¹⁵ Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str.388. (Kazivač P. Škoro (Runovići), 1936.)

¹⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str.436.

basme¹⁷ protiv demonskih bića. Najveći broj tih basmi kristijaniziran je i po svom sadržaju su molitve. Škropljenje je posebna zaštita od demonskih bića.”¹⁸

2.3.1. Vukodlaci

Demonske predaje o vukodlacima M. Dragić opisuje na sljedeći način: “Demonske predaje o vukodlacima pripovijedaju o mrtvacima koji su se zbog teških grijeha četrdeset dana nakon smrti ustajali iz groba. Ako su za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako nisu bili pijanice, pojavljivali su se u obliku mješine pune vodom. Nestajali bi kada bi bili probodeni glogovim kocem (ili sa sedam glogovih kolaca). U nekim krajevima (primjerice Hrvatskomu Zagorju) vjerovalo se da će se pokojnik povukodlačiti ako preko njega prijeđe mačka. Kudlaci su zli i uvijek nastoje naškoditi čovjeku, a često uzimaju različite životinjske oblike. Prema pričama oni se okupljaju na raskrižjima putova od dvadeset tri do dvadeset i četiri sata. Za čovjeka nije dobro da se u to doba zatekne na putu jer bi mu se moglo dogoditi svakakvo zlo. Zbog toga se na raskrižjima putova postavljalo raspelo kao obrana od zlih sila, ali i pomoć u rasuđivanju pravih smjerova putovanja.”¹⁹

U narodnom vjerovanju saznajemo da se vukodlak često poistovjećuje s vampirom, “demonским bićem koje noću, napuhano i bez kostiju, u obliku mješine ili leptira, ustaje iz groba, napada ljude i siše im krv. Te predaje imaju za cilj zastrašiti recipijente kako bi se dostojno odnosili prema pokojnicima.”²⁰

Priča o vukodlaku

Jedne noći se mlađarija sastala u Mandića kući u Jarčenjaku. Razgovaralo se o svačem. Jedna djevojka je uporno tvrdila da se ona ničeg ne boji i da sama u po' noći smi otić' na groblje. Svi ostali su govorili da ne smi i okladili se. Jedan momak joj je

¹⁷ Basma je stručni naziv za usmeno-retorički oblik kojim se želi čovjeka, njegovu imovinu i stoku zaštititi ili osloboditi od bolesti i demonskih sila. U stručnoj su uporabi za basmu sinonimi egzorcizam i zaklinjanje, a narodni su nazivi bajalica i bajavica. (Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str.504.)

¹⁸ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str.119.

¹⁹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str.440.

²⁰ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str.116.

*reka tada, ako ona to uradi, da će se s njome oženit'. Dat će joj svoj neki nož da ga zabode na grob, nek' to bude dokaz da je ona bila na tom groblju. Ujutro će svi ostali doć' provjerit je li to stvarno i napravila. Pa krene ona tako put groblja sama u po noći. Svi su je čekali, a kako se nije vratila do prvi pitlova, uputili su se na groblje za njen. Našli je oni onesvištenu na grobu, a pregača joj nožen pribodena za zemlju. Šta se dogodilo tu? Divojka se bojala ko i svi drugi, samo to nije tila pokazat njima. Došla je ona na groblje i tila zabost taj nož šta prije i kući onda ić. Kako se uspaničila klekla na grob i zabila nož, al' kroz pregaču šta je nosila. Kad se tila dignit nije mogla. Mislila je da je potežu mrtvi pa se od stra onesvistila.*²¹

Vukodlak u Vinjanima

*Vrano Bušić i Ivan Radeljić trgovali zajedno. Jedne večeri zamaknu na Kočerinu, a pošli su na Lišticu, na konak. Kad bi bili priko Kočerinskoga polja na kolovozu stoji čovik visok u bilu. S obe strane kolovoza posijan sirak, izresta više od čovika. Ona oba stanu te počmu pitati: "Ko si šta si?" Oni u bilu ne odgovara. Ona oba k njemu. Kako oni pristupe, on se zaleti i uvati se oko Radeljića. Radeljić je bio jak čovik i slobodan. Zgrabi i njega Radeljić. A Bušić ima je srićom nov kamiš, i počme biloga kamišom mlatiti. Ali veli Vrano, kad puknem po njemu, ka po napuvanu miju. Vidim ja – kaže Vrano – da od udaraca nema ništa, i stadem ga bosti. Tvrda mišinetina ko u jarca, jedva je kamišom probodo. Kad je probodo svali se, punu i zasmrđi, ka nika lešina. A mi oba pobigosmo. Kad kući oba nas zaboli. I da ne bi Prataru i sv. Misa ne bi živi ostali. Vidiš ti šta je vukodlak! – kaže Vranjo Bušić.*²²

2.3.2. Vještice

Osim priča o vilama i vukodlacima, u Imotskoj krajini su poznate priče i o vješticama. M. Dragić vještice opisuje na sljedeći način: "Po narodnom vjerovanju vještice su stupile u

²¹ Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Mila Stipić.

²² Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str.400 (Kazivač Mijo Bušić (Vinjani), 1936.)

savez s đavolom pogodbom koja se potpisivala krvlju. Konkretna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao natprirodne moći. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd. Prva je vještica spaljena 1275. g. u Tuluzi, a zadnja 1793. g. u Posanu. Neki misle da je u tom razdoblju spaljeno do milijun vještica. U Hrvatskoj je spaljivanje vještica zabranila Marija Terezija 1758. g. Vjerovalo se da ima i lijepih vještica jer i đavao voli što je lijepo. Razlikuju se vještice u bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predaji je to stvarna osoba koja nanosi zlo. Vještice se još nazivaju: more, štrige (štringe) coprnice, babe. More su po narodnom vjerovanju djevojke koje su se povještatile.”²³

2.3.3. More

„More su po narodnom vjerovanju djevojke koje su se povještatile te noću napadaju, guše i muče muškarce i žene dok spavaju. U nekim predajama djevojka dolazi kao mora mladiću mučeći ga i želeći ga privoljeti da je uzme. Prema drugim predajama more su dolazile kako bi se osvetile mladiću jer ih je ostavio. U metkovskoj tradiciji vjerovalo se da se mora pretvara u mačku ili: muhu, kokoš, vola. Prema predajama, more su mučile žene iz zavisti, a muškarce iz požude.“²⁴

Mora u Baguši

Davno je to bilo ima pedeset i pet ili i šest godina, ne sićam se pravo. Jednoga litnjeg popodneva istra sam mlad (kozličić i janjce) u ogradu, zvanu Bagušu. Vruće je bilo, janjci planduju, a kozličići u busja utekli. I bilo je tada u nas od pet godina. Popejo sam se na zid od ograde i gledam u naše selo, a najviše u rođenu kuću. Dok nju vidim činilo mi se, da sam slobodniji. A bijo sam, valja mi i to kazati, i nejak i strašiv. Uzejo sam u desnu ruku jedan kamenčić i šnjim tuckam u jedan kamen od zida. Kadikad javim se janjcim i kozličićim, da znadu za me, da ji slobodim, a ja sam slobodijo sama sebe. Biću

²³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str.437.

²⁴ Dragić, Marko, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, str.275.

tako sidijo i kamenčićom kucuka jedno po sata. Obazrem se jednom na sunce i na Baginu ljut, koja mi je ostala za kostima. Kad ugleda iza mene na kamenu, jedno dvajest koraka (daleko), jednu curicu, od jedno četrnest, petnest godina. Curica je lipa, tanka, povišoka. Sva je u bilu. Kose su joj žute raspletene, prilivaju se ko da su od zlata. Curica meni ništa ne govori, samo u me gleda. Ja sam nju na prikide pogleda tri, četiri puta. Svaki put kad bi je razgleda, okrenuho bi glavu i gleda prida se. Nada sam se, nestaće prikaze. Kad vidim, da ona ostaje, reda je – reko – bižati meni. Skočim sa zida, skupim mlad, i vrcam š njima kući. Kod kuće pitali me, da zašto sam se rano vratijo mlad iz popaska, a ja nisam nikomu kaza, nego svojoj materi Ruži, Bog je raja napojio! Majka mi pripeli, da ne kazujem nikomu ništa. I nisam za puno vrimenta. Majka kosirićom usiče grma i baci mladi. Samo poškropi malo grm slanom vodom, da slađe brste. Moja vila nije mi se više nikada prikazala, ali mi nije ništa ni naudila!²⁵

Markova mora

Pripovida mi je Marko Glavota iz Runovića evo ovo o mori. „Kad mi je bilo – veli – dvadeset i četiri godine, još sam bijo momkom, dovezala me se trti mora. Svaku uboga noć, dok ja zaspi ona pritisni. Niti mogu čim krenuti, niti avaza (glasa) dati. Kaziva ćaći, kaziva materi, svejedno. Snažan sam bijo momak, gleda sam neći li je uvatiti. Nikako. Jadna ti bi ona bila, da sam je se ja dostro. Govorijo sam joj: „Dođi sutra daću ti šaku soli!“ Nije ni to pomoglo. Pane mi ovo na pamet. Odem u crkvu, nožem ustružem malo klačarde s Gospina oltara, metnem u karticu i zašijem u krpu i metnem na se. Nikad više nije došla. Bogu vala i Gospi mojoj. Čaća mi je govorijo: „Nije to sinko mora, nego krv!“ Ali se je vara. Kakva krv? Ja sam čujo koji put, kad bi me puščila, kako klanu moja ponistra (prozor). Tuda je utekla. Niko neka mi ne reče, da nema more! Ima, ka ima!!!²⁶

²⁵ Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str.391. (Kazivačica Iva Nenadić (Gornji Vinjani), 1936.)

²⁶Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str.386. (Kazivač Jure Grepó (Runovići), 1932.)

3. Poslovice

J. Kekez u svojoj knjizi *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* o poslovicama govori sljedeće: “Suvremena znanost, koja do strukture djela drži više nego je to prijašnja znanost činila, poslovice terminološki svrstava u najjednostavnije ili najsitnije oblike odnosno u minijature ili mikrostrukture. Poslovica je, dakle, samosvojan usmenoknjiževni oblik, sa zasebnim oblikovnim zakonitostima, zasebnom estetikom i izvedbom.”²⁷ Iako su poslovice poznate još od najstarijih vremena i najstarijih naroda, “poslovica se kao termin ustaljuje tek u 19. stoljeću i dospijeva k nama iz ruskog jezika. Prije toga je u višestoljetnoj upotrebi *priričje*, što je doslovan prijevod (kalk) latinskoga *proverbium*.”²⁸

M. Dragić govori o detaljnijoj podjeli poslovice: “Poslovice se mogu klasificirati na više načina. Najčešće se svrstavaju po značenju, ali i po vremenu zapisivanja. Česta je abecedna klasifikacija. Mogu se tematski klasificirati.”²⁹

Poslovice su „najbrojnija i najviše upotrebljavana vrsta usmene književnosti, a proučava je paremiologija. Sve što je čovjeka moglo zadesiti u životu od rođenja pa do smrti, pohranjeno je u poslovicama. (...) Najveći broj poslovice „zrači“ pozitivnom porukom, ali ima i onih s negativnim „etičkim nabojem“. Takva je: „Kako koji vjetar duva, ti se naginji“ ili „Tko mi aga, ja mu sluga“. Poslovicu koju je narod prihvatio može stvoriti samo „sijeda glava“, dakle, osoba koja ima bogata životna iskustva.“³⁰

Slijedi niz poslovice koje se mogu čuti diljem Imotske krajine:

Čovika moreš privariti, Boga nećeš.

Radi čoviče šta očeš, ali nećeš doklen očeš.

Jače selo od medvida.

Složna braća kuću grade.

Čuvaj se kršćanina koji u crkvu ne ide i Turčina koji se ne klanja.

²⁷ Kekez, Josip, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, SHK, MH, Zagreb, 1996., str.13.

²⁸ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str.168.

²⁹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str.528.

³⁰ Dragić, Marko, *Stolačka i neumaska suvremena paremiografija*, *Stolačko proljeće*, Godišnjak za povijest i kulturu, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str.115.

Darovanu konju ne gledaj u zube.

Vidila žaba di se konji kuju, pa i ona digla nogu.

I crna krava bilo mliko daje.

Ovca koja bleji zalogaj gubi.

Drži vodu dok majstori odu.

Sto baba, kilavo dite.

Jedna šćeta, sto grija.

Ko liti laduje, zimi gladuje.

Ko do podne s vragom tikve sadi, od podne mu se o glavu razbijaju.

Boj se psa koji reži, a ne koji laje.

Bez alata nema ni zanata.

U radiše svega biše, u štediše još i više.

Svaki cigo svoga konja hvali.

Di laž ruča, tu ne večera.

Ko ne šćedi u mladosti, prosjak je u starosti.

Sedam je kora na seljačkom krovu.

Glad očiju nema.

Goveda se vežu za rogove, a ljudi za jezik.

Ćoravu namigivati i gluvu podvikivati - ne vridi.

Čekaj magare, dok trava ne naraste.

Braća su dobro, dok se ne podile.

Dobar čovik, magarcu brat.

Duga dana, u zla gospodara.

Umiljato janje dvije majke doji.

Ko pita ne skita.

Dogovor kuću gradi.

Di čeljad nije bisna, kuća nije tisna.

Što mlad nauči, star ne oduči.

Bez sunca nema ogrijanja.

*Dok si zdrav i voda ti je slatka.*³¹

4. Gange

Ganga je karakteristična književna vrsta u Hercegovini i dalmatinskoj Zagori. Hrvatski jezični portal objašnjava gangu kao “momačko skupno pjevanje narodnih pjesama u kojem jedan pjevač pjeva melodiju, a ostali ga prate držanim tonom.”³² “Najreprezentativniji je oblik izvorne folklorne glazbe većeg dijela središnje-dinarskog područja. Istraživači su suglasni da nastaje oko 1900. godine i to upravo na području Imotske krajine, a postoji više pretpostavki o nastanku imena: prva je ta da su prateći vokali pjevali napjev na slogovima *gan-gan* hotimice imitirajući gusle, druga je dovođenje u vezu izraz *ganga* s albanskom riječi *kang* (genge) što znači pjesma, veselje, zabava, a mnogi lingvisti idu korak dalje pa navedenu albansku riječ dovode u vezu s latinskim glagolskim oblikom *canto*.”³³ Poznato je da gangu pjevaju i žene.

Slijedi nekoliko gangi koje su poznate u Imotskoj krajini:

*Ne daj, bože, crnu Ciganinu,
da za kruvom ide u tuđinu!*

*Oj Njemačka, nevoljo i tugo,
vratit ću se neće proći dugo!*

*Dava odnjo Njemačku i marke,
ja san osta bez ćaće i majke!*

*Gorke moje suze divojačke,
vratite mi dragog iz Njemačke!*

³¹ Zapisala sam 15. 4. 2018. kazala mi je spomenuta Mila Stipić.

³² <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (Pristup: 22.7.2020.)

³³ Buble, Nikola, *Ganga u kontekstu svekolike autohtone folklorne glazbe Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine*, Ganga, u: Glibota, *Imotski zbornik 1*, Matica hrvatska, ogranak Imotski, Imotski, 1992., str.150-152.

*Moj dragane visoki jablane,
ja malena u te zaljubljena!*

*Imala san cviće pokraj vode,
i dragana pa mi u svit ode!*

*Sad se cure udaju na rate,
tri miseca pa se kući vrate!*

*Što će maloj svileni rukavi
kada nema pameti u glavi!*

*Oj motiko, odbit ću ti uši,
ti si mojoj dodijala duši!*

*Ja na Cisti mala na Lovreću,
ja na Lovreć mala kaže ne ću!*

*Moj bi doša, ali nema gaća,
sinoć mu ih zaključao ćaća!*

*Zlatica mi u krumpire stigla,
ja je prašim ona noge digla!*

*Teci vodo ispod Kamenmosta,
mala moja ljubavi je dosta!*

*Što si mala ugasila svijeću,
mislila si da ti doći neću!³⁴*

³⁴ Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Mila Stipičić.

5. Brojalica

Brojalica je usmeno-retorička „pjesnička tvorevina kojom se stvara ritmički i glazbeni ugođaj.“³⁵

Grličica grče

Grličica grče,

Petar konja trče.

Daj mi, Petre, palicu,

Da ubijen grlicu,

Da mi grle soli da,

Da ja ovnu soli dan,

Da mi ovan loja da,

Da ja maci loja dan,

Da mi maca miša da,

Da ja miša žunji dan,

Da mi žunja pero da,

Da ja pero svatu dan,

Da mi svat konja da,

Da ja konja popu dan,

Da mi pop knjigu da,

Da ja knjigu Bogu dan,

Da mi Bog sriću da.

³⁵ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006., str.515.

A ja sriću pa u vriću,

*Priko vrata pa u kuću!*³⁶

6. Crkveno-pučka baština

Narod u Imotskome ustaje, radi i ide spavati s molitvom. Među mnogobrojnim molitvama je i sljedeća:

Dobro jutro, Gospe moja,

Lip si porod porodila.

Nebo, zemlju prosvitlila.

Ti prosvitli pamet moju,

Da ja vidin slavu Tvoju,

Po sve vike vikova

*Amen.*³⁷

6.1. Božić

Božić je u kršćanskoj tradiciji dan kada se slavi rođenje Isusa Krist te je bio i ostao najomiljeniji kršćanski blagdan. Razlog tomu je sigurno njegova vesela atmosfera i osjećaj mira, blagostanja i međusobne povezanosti među ljudima. S. Braica u svojoj knjizi objašnjava božićne običaje, o njima kaže sljedeće: “Božićni običaji su cjelina narodnih običaja koji počinju mnogo prije Badnjaka i Božića, a obuhvaćaju cijeli Advent i produžuju se do Sveta Tri Kralja. Dio su širih zimskih narodnih običaja, koji počinju u studenome i traju do Poklada, a direktni su nastavak jesenskog ciklusa narodnih običaja, koji je determiniran poljodjelskim radovima i običajima koji to obilježavaju. Božićni običaji, prirodno, zauzimaju središnje mjesto u sklopu zimskih narodnih običaja.”³⁸

³⁶ Zapisala sam 3.8. 2020. Kazala mi je spomenuta Mila Stipić.

³⁷ Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Mila Stipić.

³⁸ Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str.5-26., str.5.

Za Božić isto ima običaj, to se ovde više ne radi prije se to radilo. Znači glava kuće, to bude ćaća on donosi badnjak veliki to je drvo i nosi se to u kužinicu i to se pali navečer na Badnju večer i to gori cilu noć i donosi slamu u kući i prije nego što se pospe slama po ciloj kući mole svi i ta slama se ne smi dizat tamo sve do Tri kralja, znači kuća se ne smi čistiti ni ništa. Za Božić se kruv peče, pogača se ispeče i napravi se na njoj križ i stavi se svića unutra i sutradan na Božić za Božićni ručak, prije nego što počne ručak kad se moli ta svića se upali i ona gori dok je ručak i kad završi ručak i onda se održe jedan trokutić na kruvu i sa tin kruvon se umoči u crno vino i time se gasi svića i od tog kruva mora svak za stolon pomalo pojist.³⁹

„Kad su Izraelci prolazili kroz moapsku zemlju mezopotamski prorok Balaam izrekao je proročanstvo da će se roditi kralj i da će tom prigodom svijetliti čudnovata zvijezda. (IV Mojs. 24,17) Proročanstvo se obistinilo. Prigodom Isusova rođenja Božjom se voljom pokazala čudnovata zvijezda nad Betlehemom gdje se rodio Isus. U kršćanskoj je ikonografiji čudesna antropomorfirana zvijezda kraljevima Baltazaru, Melkioru i Gašparu navijestila Isusovo rođenje. Usred zvijezde bio je lik anđela ili je to bio anđeo koji je letio noseći u rukama zvijezdu, a katkad se unutar zraka blistave zvijezde pojavljuje Krist kao dijete. Pobožni su mudraci, knezovi ili kraljevi (*magi*) rodom iz kaldejske zemlje ili iz Arabije, predajom prozvani, Gašpar, Melkior i Baltazar opazili zvijezdu i odlučili krenuti do novorođenoga kralja i pokloniti mu se. Ne znajući jedan za drugoga kraljevi su iz tri različita smjera putovali na konjima (predaja govori o devama) i sastali se pred Jeruzalemom. Po tadašnjim običajima ponijeli su tamjan, zlato i mirisavu pomast. Matejevo evanđelje (Mt 2,1-12) izvješćuje kako su mnogi s Istoka vidjeli zvijezdu novorođenoga kralja židovskoga te su došli u Jeruzalem pitati gdje je da mu se poklone. Kralj Herod se uplašio za svoje prijestolje. Židovski su mu pismoznanci rastumačili da će se Mesija po proročanstvima roditi u Betlehemu. Herod je potajno pozvao Gašpara, Melkiora i Baltazara kako bi ih ispitao kada im se pojavila zvijezda. Poslao ih je u Betlehem da pronađu Dijete kako bi mu se i on pošao pokloniti. Kad su kraljevi krenuli prema Betlehemu, ponovno im se pojavila zvijezda, koja je nestala kada se pojavio Herod. Zvijezda je išla pred njima i zaustavila se nad mjestom gdje rodilo Dijete. Ušli su u kuću i vidjeli Dijete s majkom Marijom. Pali su na koljena i poklonili se Djetetu, te ga darovali

³⁹ Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je Ana Marija Stipić, djev. Dropuljić (1971.)

tamjanom, zlatom i smirnom. Poslije toga su u snu primili upute od Boga da se ne vraćaju Herodu, te su se drugim putem vratili u svoju zemlju.“⁴⁰

Sveta tri kralja (06. 01.) označavaju posljednji dan božićnih običaja, zovu se još i Vodokršće. Ovako fra Silvestar Kutleša opisuje kraj božićnih običaja u Imotskom:

Sa Vodokršćem svršuju Božići. Stopanjica na Vodokršće u večer poškropi vodom blagoslovljenom: čeljad, kuće, životinju, žito, brašno, konobu; govori uz to 'virovanje' sva čeljad za njom. Na Vodokršće prvo večere duge su i svečane molitve. Čeljad pita pomoć Božju i Njegov blagoslov u ime oni sv. Riči i blagoslovljene vode onoga dana. Svak visi o riči Božijoj, ali težak to i viruje i u molitvi ispovida.⁴¹

6.2. Velike poklade

Sveta tri kralja (6. siječnja) označavaju kraj božićnih blagdana, a od 7. siječnja do Čiste srijede, razdoblje je poklada. “Intenzivni pokladni običaji i događaji traju nedjelju, ponedjeljak i utorak, pred Pepelnicu (Čistu srijedu). U ta tri dana se gostilo i obilno jelo, posebno u utorak navečer pred korizmu jer je većina ljudi postila sve do Uskrsa. Te dane narod naziva: Velike poklade ili Završne poklade.”⁴² Za to vrijeme ljudi su se maskirali u različite odjevne kombinacije te su proizvodili različitim rekvizitima buku i galamu, ali sve uz smijeh i šalu. “Nedjeljom se maškare djeca, oni su svojevrstan uvod onomu što slijedi, ponedjeljkom mladi, a utorkom stariji.”⁴³ Bukom i galamom se htjelo otjerati demone od ljudi i njihovih domova.

U Imotskom Pokladna nedjelja označava kraj Bakovih svečanosti. Taj dan se organizira Bakova povorka koja prolazi kroz cijeli grad:

Pretpostavlja se da mačkare u Imotskom traju više od 100 godina. To pokladno vrime, zna se, počima iza Sveta Tri Kralja (6. siječnja) i traje sve do početka Korizme. Poklade

⁴⁰Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-97.

⁴¹ Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str.274.

⁴² Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str.155-188., str.156.

⁴³ Isto. Str.158.

su slavili svi, svako prema svojim mogućnostima. To je bilo vreme kad se nije gledalo ko je bogat, a ko je siromašan, nego su svi bili isti. Gledalo se da se napravi dobro veselje i dobra zabava među ljudima. Ali su opet ovi bogatiji imali skuplje kostime, što se nije moglo ne primjetiti. Ostali su se snalazili, fala Bogu, kako su znali i mogli. Ono što je u centru imocki mačkara je Bako. Bako uvijek bude ona osoba koja je to zaslužila svojim osobinama. On mora biti svima poznat, ugledan i društven čovik, koji se voli šalit i zabavljat. Mora voliti vino i dobro pojest. Obučen je u dugu bilu togu po čemu se i pripozna. Lice mu mora biti rumeno, kako bi se vidilo da vina ne manjka, a na glavi nosi krunu koja je napravljena od loze. On mora znati dobro i pivat, kako bi se njegova pisma mogla dobro čuti. Obično sidi na staroj drvenoj bačvi, koja je ukrašena pršuton ili nekim drugim rekvizitom. Iz ruku ne pušta bukaru i stalno nazdravlja svima. Onda se diže s bačve i javlja se narodu: "Evo dođe Bako k vami, da ne biste bili sami. Ja učini duga puta od krajeva Kalikuta." Onda mačkare i ostali narod odgovaraju: "Dobro doša' stari Bako, iće, piće, za te svako, obilno je pripravljeno, evo tuka i gusaka, evo s maslon uščipaka, evo s meson paveruna, evo s maslon makaruna, evo srne razvarene, siron, maslon začinjene i debeli kapunova, i lovine, još zecova, i pršuta i salama, nek' se puni tvoja jama!" Bako opet govori: "Ja sam Bako onaj stari, koga štiju svi vinari i štovaće sve bez mita, dokle bude ovog svita." Mačkare i narod uzvraćaju: "Zato smo te pozdravili i na bačvu postavili jer tvoj obraz dobro kaže, da ti od vina ništa draže! Evo bačve vina cila, da moš piti izobilja, a kad bude izručena, druga ti je priključena." Bako: "Za vinom mi srce vene, upitajte moje žene!" Pa se unda javlja Bakova žena, koja ga iza prati s dicon: "Prokleta ti bila svaka kap vinušćine koju si ulio u se! Svu si svoju dotu poždera i poloka! S kurvetinan si lumpova, muladi napravio, mene u crno zavio!" Bako: "Ja sam Bako onaj isti, koji vaše džepe čisti!" I na kraju sve završava paljenjem Krnjevala na trgu.⁴⁴

6.3. Cvjetnica

Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje blagdan je kojim se slavi Isusov ulazak u Jeruzalem, kada ga je narod dočekaao mašući palminim i maslinovim grančicama dok je on jahao na magarcu. Slavi se tjedan dana prije, odnosno u nedjelju prije Uskrsa i uvod je u Veliki

⁴⁴ Zapisala sam 18. 5. 2018. u Imotskom. Kazao mi je Ante Maršić (1969.)

tjedan. “U tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata Cvjetnicu karakteriziraju: umivanje u cvjetnoj vodi, blagoslov maslinovih ili palminih grančica, procesija s blagoslovljenim grančicama, misa na kojoj se pučkim napjevom pjeva *Muka*. Poslije podne počinje četrdesetosatno klanjanje.”⁴⁵

*Na Cvjetnicu se ujutro umiva cvićen i ide se na misu. Govorilo se da ko se umije u toj vodi da će imat liše lice. Po Imockom ljudi prije nisu nosili na blagoslov maslinove grane na Cvjetnicu nego je bio običaj da se nose grančice mlade jele, jelice. Još jedan običaj je izrada golubica, to je simbol ljubavi. Te golubice se rade od srčike smokvine grane. Taj običaj u Imockom je dug priko sto godina, a danas se slabo to radi, po gradu to zna možda još par žena i to je to. Poslije mise se te blagoslovljene masline i cviće nose na groblje.*⁴⁶

Grad Imotski na Cvjetnicu se pretvara u Jeruzalem. Prije jutarnje mise, uprizori se ulazak Isusa u Jeruzalem, djeca i odrasli obučeni u odjeću koja se nosila u to vrijeme prostiru palmine grane, a glumac u ulozi Isusa jaše na magarcu za vrijeme procesije. Cijeli prizor je popraćen pjesmom. Zatim se navečer prikazuju scene iz Muke Gospodnje. Uprizorenje Muke počinje scenom Posljednje večere koja se odvija u vrtu Franjevačkoga samostana i nastavlja se scenama izdaje, suđenja, padove pod križem i susreta s majkom na gradskim ulicama. Uprizorenje završava na kuli Topana koja predstavlja Golgotu, tu se odvijaju potresne scene raspeća i Isusova uskrsnuća.

6.4. Sveto trodnevlje

Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota čine Vazmeno trodnevlje. U ta tri dana se obilježava muka i smrt Isusa Krista te njegovo uskrsnuće. “Vazmeno trodnevlje započinje Velikim četvrtkom, a na taj dan je i misa *Večere Gospodnje*. Na početku se pjeva pjesma *Slava Bogu na visini* koja je popraćena zvonjavom crkvenih zvona. Od tog trenutka zvona se vežu i počinje crkvena šutnja koja traje do vazmenog bdijenja, kada se ponovno zapjeva *Slava Bogu*

⁴⁵ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str.155-183., str.157.

⁴⁶ Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Ana Marija Stipić.

na visini. Od podne na Veliki četvrtak, na Veliki petak i Veliku subotu nisu su se obavljali težački poslovi na polju.”⁴⁷

6.4.1. Čuvari Kristova groba

Tradicija čuvanja Kristova groba je već odavno prisutna kod Hrvata. “U svim župama Imotske krajine čuvari su u crkvi na Veliki petak i Veliku subotu čuvali Kristov grob. Za tu priliku u crkvi bi se uredio grob kojeg su čuvari čuvali kao Kristov grob. Stražari bi za vrijeme stražarenja obukli odoru i dobili puške. Istodobno su stražu čuvali po dvojica, jedan s jedne, a drugi s druge strane groba, licem okrenuti jedan prema drugome. Izmjenjivali su se svaka dva sata.”⁴⁸ Malo prije ponoći slijedi padanje stražara. Ovako izgleda događaj padanja: “U ponoć manje pet minuta dolazi dupla straža, dakle četiri stražara. Svi ostali stražari se poredaju po sredini crkve, zdesna i slijeva, okrenuti jedni prema drugima. Tada dolazi svećenik, i kada on, pet minuta do pol noći, zapjeva *Slava Vični*, četiri stražara koja su na straži padaju i tako stoje nekoliko minuta, praćeni znatizeljnim pogledima djece i odraslih. Zatim dolazi razvodnik straže s dva stražara i budi ih riječima: *Stražari Gospodinova groba, zašto spavate? Ustanite!* Oni odgovaraju: *Ne spavamo, prestrašili smo se! Uskrsao je!* Tad bi se ustali i zajedno sa stražarima koji su stajali u redu ponizno i žurno izišli vani govoreći uglas: *Nije ovdje!* Tu čestitaju jedan drugome Uskrs i vrate se u crkvu u dva reda, svaki sa po jedne strane oltara slušati Svetu misu.”⁴⁹

Grad Imotski se tradicionalno na Cvjetnicu večer pretvara u Jeruzalem. Na gradskim ulicama se odigrava Imotska Muka, scensko uprizorenje Muke Gospodina našega Isusa Krista. Uprizorenje se do sada održalo više od dvadeset puta, a u tom velikom i dirljivom projektu sudjeluje više od četiri stotine kostimiranih glumaca matera.

Uprizorenje Muke Gospodina našega Isusa Krista se već tradicionalno održava na Cvjetnicu u našem gradu. Poseban je događaj u životu našeg grada i njegovih stanovnika. Punih 20 godina na Cvjetnicu navečer Imotski „postaje“ Jeruzalem iz

⁴⁷ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str.155-183., str.164.

⁴⁸ Dragić, Marko, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, 17 (1). Split, 2009., str.5-32, str.9.

⁴⁹ Isto. Str.15.

Isusova vremena. Sve ovo je 1998. godine tadašnji gvardijan i župnik fra Ante Babić pokrenuo održavanje Dramskog prikaza Muke Gospodina našega Isusa Krista uživo u gradu, što je s vremenom postalo poznato kao Imotska Muka. To je dramski događaj koji na jedan klasičan i slikovit način uvodi vjernike u otajstvo Velikog tjedna, odnosno Isusovu muku, smrt i uskrsnuće. Taj prikaz Živih slika muke Isusove svaku osobu dotakne na jedan jedinstven, dublji način. Osoba tako postaje potresenija, uživljenija i na poseban način razmišlja o zadnjim trenucima Isusova života. Zato se upravo i ova stara, kamena gradska jezgra Imotskog dobro uklopila u ove ambijentalne scene prikaza. Iako je glavnina osoba koje svake godine sudjeluju u ovom prikazu ostala ista, ipak bude svake godine po netko novi, netko bude spriječen ili bolestan pa je sve to potrebno uhodati na probama. Također, svake je godine sve više sudionika, posebno u onim masovnim scenama prikaza, gdje je potrebno dobiti onaj dojam mase, svjetine koja osuđuje Isusa. Naravno da i to predstavlja dodatan posao za osobe zadužene za izradu kostima. U čitavom dramskom prikazu sudjeluje nekoliko stotina statista i glumaca amatera, uz jednog jedinog profesionalnog glumca Tomislava Martića; svi su oni prikladno kostimirani kako bi se u potpunosti oživio onodobni prikaz duha vremena. Dramske pripreme čitavog uprizorenja traju tjednima, uz redove probe. Prije svega ovo je jedan veliki projekt u koji je uključeno više od 400 ljudi. Svatko od nas radije se i pridonosi na svoj način, a Muka je čin ljubavi da svi vjernici koji dođu dožive na poseban i upečatljiv način ono što je Isus proživio. Svatko tko je imao doprinos kako bi se ova Muka održala morao je uložiti vlastito slobodno vrijeme i svima nam je drago da smo se trudili oko toga. Po običaju, scene Posljednje večere i uhićenja u Getsemaniju održane su u samostanskom vrtu, a zatim se povorka s glumcima i statistima uputila na mjesto suđenja pred Pilatom. Nakon Pilatove osude prikazan je na ulicama Imotskog Isusov križni put, na kojem je susreo svoju majku Mariju, Veronika mu je rupcem obrisala lice, a Šimun Cirenac mu je pomogao nositi križ do Kalvarije, koja je predstavljena imotskom tvrđavom Topanom. U završnoj sceni na Kalvariji prikazano je Isusovo razapinjanje i smrt. Muka je završila skidanjem i odnošenjem Isusova tijela s Kalvarije.⁵⁰

⁵⁰ Fra. Kristijan Stipanović, rođ. 1980. kazao mi je u Imotskom 11. 5. 2018.

6.4.2. Tanganje jaja za Uskrs

U Imoćkom se običaj za bojanje jaja zove tanganje jaja. Ona se boje dan prije Uskrsa na Bilu subotu. Farba se zvala tanga pa se zato i kaže tanganje jaja. Puno ljudi bi i s ljuskon od kapule bojali jaja, takva budu najlipša. Jaja se stave u ženske čarape one najlonke i unutra se metne neke trave pa da ostanu te šare po jajima, pa izgleda koda je neko crta to na jajima bude išarano. I to se metne u vruću vodu sve skupa i eto ti jaja za Uskrs.⁵¹

6.5. Sv. Ante

Zaštitnik Gornjih Vinjana u Imotskom je sv. Antun Padovanski. “Tamošnji žitelji vjeruju kad se iskreno iz srca moli sv. Anti, molitva će biti uslišena. Mještani su tradicionalno štovali sveca zaštitnika svoga sela, a na dan blagdana priređivalo se veliko slavlje koje su pohodili sumještani iz susjednih sela. Za proslavu, u narodu zvanu „dernek sv. Ante“ pripreme su trajale cijelu godinu, a djevojke su čuvale najljepše i najsvečanije odore za tu prigodu, jer znalo se – dolaze i momci i cure iz okolnih mjesta. Plesalo se tradicionalno kolo čija se koreografija prenosila s generacije na generaciju i plešući odmjeravalo koja je najspretnija.”⁵²

Sv. Anti se tradicionalno hodočasti iz svih dijelova Imotske krajine, a i šire. Brojni zavjetnici dolaze čak i bosci na prvu jutarnju svetu misu u 5 sati ujutro. Tijekom dana je i tradicionalni dernek u okružju crkve, a na večernjoj svetoj misi se održava blagoslov djece i ljljana.

6.6. Ivandan

Sv. Ivan Krstitelj, krstitelj Isusov, veoma se štuje u kršćanstvu. “U hrvatskoj tradicijskoj baštini, kao i u tradicijskoj baštini drugih naroda u Europi i svijetu, uz blagdan sv. Ivana Krstitelja vezuju se razni običaji, ophodi, divinacije, vjerovanja, hodočašća, procesije, svete

⁵¹ Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Ana Marija Stipić.

⁵² Dragić, Marko, *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*, Ethnologica Dalmatica, 2018., str.51.-52.

mise, pučka veselja, sajmovi, ivanjske pjesme, molitve. U Hrvata i uopće u Europi običaj je paljenja ivanjskih vatri u sumrak uoči blagdana sv. Ivana Krstitelja. Stari je običaj da se mladić i djevojka uzmu za ruke i preskaču vatru ivanjskoga krijesa, a vatru mladež preskače i pojedinačno. Prastaro je vjerovanje da vještice, more i druga demonska bića neće moći djelovati dokle god se vidi ivanjskih vatra i dokle god im se dim proširi. Blagdan sv. Ivana Krstitelja prije izlaska sunca prate i ophodi krijesovalja (krisnica, ladarica), hodanje po pepelu od ivanjskoga krijesa, umivanje i kupanje na vrelima, u rijekama i moru.”⁵³

*Ivandan ti se slavi 24. 6. Dan prije bi ti svi pripremali lipšu robu za taj dan samo. On ti je u Ričicama zaštitnik župe. Svitnjak se pali večer prije. Svi bi se dan prije okupili i donosili suve grane, lozine, drva da se pripremi svitnjak i sve se to složi na jednu hrpu. Natjecalo bi se ko će napraviti veći svitnjak pa bi se sutra govorilo čiji je bio veći. Cilo selo bi se okupilo oko svitnjaka. Žene bi na Ivandan nosile modru suknju do ispod kolina i priko toga pregaču s dva džepa, starije žene su ti na glavi nosile šudar i žene su na glavi plele pletenice i motale ih oko glave, nosile se opanke i bile košulje. A dica bi ti kad bi svitnjak splasnio, priskakali bi priko svitnjaka, govorilo se u narodu da će in tako proć žulji na tabanima, dica bila puna žuljeva i krasta kad bi odali bosu i igrali se po kamenjin i ledini.*⁵⁴

Osim u Ričicama, sv. Ivan se svečano obilježava u Runovićima i u samom gradu Imotskom. U Imotskom je običaj da se svitnjak za sv. Ivana pali na predjelu Bazana, poviše trga. Za Bazarane paljenje ovog svitnjaka ima posebno značenje i tradicija je već više od sto godina. Svitnjak se palio predvečer 23. lipnja nasred Bazane. Najčešće su djeca danima skupljala drva po kućama od drugih susjeda pjevajući: „*Oj šjor Lola naša lipa diko tebe hvali malo i veliko a najviše bazaranska dica pomogla ih Marija divica.*“ Bio bi veliki grijeh ako netko ne bi dao drva. U tom slučaju djeca bi ga preskačući vatru prozivala pjesmom: „*Koliko je iskrica zaiskrilo toliko te đavala odnilo.*“

⁵³ Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, Filozofski fakultet Split, Split, 2019., str.275.

⁵⁴ Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Mila Stipičić.

6.7. Gospa od Anđela

“Na svetkovinu Gospe od Anđela, u svim crkvama diljem svijeta vjernici mogu dobiti porcijunkulski ili potpuni oprost od vremenitih kazni, ako danas pohode franjevačku ili župnu crkvu ili katedralu. Osim toga, trebali bi biti u stanju milosti (ispovjediti se ukoliko je potrebno), sudjelovati na svetoj Misi i pričestiti se te izmoliti na nakanu Svetoga Oca: Vjerovanje, Oče naš, Zdravo Marijo i Slava Ocu. Oprost je 1216. godine sv. Franjo izmolio od pape Honorija III., koji je odredio posebni oprost svima onima koji pohode crkvicu Porcijunkule. Slaveći Gospu od Anđela, vjernici dobivaju također i poticaj da se sjete svog anđela čuvara, da mu upute zahvalnost za sve trenutke kad ih je štitio i čuvao, a nisu ni znali kako se to dogodilo.”⁵⁵

Gospa od Anđela je zaštitnica Imotskog i Imotske krajine koja se svečano proslavlja, a ujedno se taj dan obilježava i Dan grada Imotskog, dan kada se Imotska krajina 1717. godine oslobodila od Turske vlasti. U crkvi sv. Frane slave se jutarnje svete mise posvećene Gospi od Anđela, a u popodnevnim satima na tvrđavi Topani, gdje se i nalazi crkvica Gospe od Anđela, održava se svečana procesija nakon koje slijedi misa te kod spomenika hrvatskim braniteljima bude polaganje vijenaca i odrješenje za sve pokojne branitelje.

Pjesma “*O dobra Majko*” fra Vjeka Vrčića duhovna je himna vjerničkog puka Imotske krajine upućena Gospi od Anđela:

O dobra Majko Imotskog kraja,

ljepote Tvoje blistavi sjaj,

zanosi duše, srca osvaja

sjeća nas, Gospe, na lijepi raj!

Gospe Anđela, čuvaj i brani,

vjeru, poštenje, Imotski kraj!

Kroz burnu povijest stari su naši

u Tebi, Djevo, gledali spas,

⁵⁵ <https://laudato.hr/Duhovnost/Zelite-li-znati-vise/Gospa-od-Andela.aspx> (Pristup: 3.8.2020.)

kod Tebe uvijek utjehu našli
Ti si im sjala ko neba kras!
Gospo Anđela...
Čuvaj i danas baštinu svoju,
krajinu našu, Imotski grad,
želimo uvijek zaštitu tvoju,
utjehu, jakost, kršćanski sklad!
Gospo Anđela...

6.8. Velika Gospa

Velika Gospa je veliki blagdan u Imockom. Rano ujutro u četiri sata se hodočasti do Prološca, svit dolazi na misu. Bude misa taj dan skoro svaki sat. Misa bude u Zelenoj katedrali pokraj Vrljike. A prije glavne mise je običaj de se i muški i ženske obuku u narodne nošnje i idu u procesiju ispred glavnog kipa i pivaju se pisme Gospi, a muški nose Gospin kip i on bude ukrašen s puno cvića. Poslije mise cili dan bude dernek i slavi se, dođu ljudi iz cile krajine i šire.⁵⁶

7. Nekadašnji život

Nekadašnji život se uvelike razlikovao od današnjeg, moglo bi se reći, modernog i ubrzanog života. Uvijek se lijepo sjetiti običaja koje su održavali naši stariji i koji su danas pomalo već iščezli.

Slijedi nekoliko uspomena i običaja koje sam zapisala od svojih bližnjih:

⁵⁶ Zapisala sam 25. 5. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Ana Marija Stipić.

7.1. Odlazak u školu

Prije kad san ja iša u školu bilo je to drugačije. Išlo se u školu i po najvećen nevrimenu i kiši i snigu, a ne ko danas malo snig padne niko neće u školu. Ja san zna ić pješke u školu 4 kilometra i to nikome nije bilo teško, nije bilo izostanaka toliko nego si mora ić u školu i gotovo. Dignit se u 5 sati dobro marendat i polako u školu i iz škole. Pogotovo kad bi snig veliki napa, to je bio događaj samo taki, s društvon od miline izađeš na snig i radiš tunnel do škole, nisu to ralice čistile, dođeš u školu mokat ko čepina. Danas niko ni ne poštuje profesore koliko se to prije poštovalo, kad bi ga vidio negdi na cesti nisi se smio ni javit, a u razredu je profesor bio Bog i batina. Kad bi nešto skrivio profesor bi mlatio šibon po dlanovima i niko mu nije smijo ništa. Kad se sitin koliko me pita šibalo, a kad dođeš kući nisi smijo reć materi i ćaći šta si skrivio nego šuti, mući i trpi.⁵⁷

7.2. Gonjanje

Prije su se momci i cure upoznavali dok su čuvali stoku na ledinan. Tada je bio taj običaj koji se zva gonjanje. Gonjanje je bilo to kad momak dođe čobanici na ledinu i unda se igraju ljubavne igre, a to su znali radit i da cura nije tila. I ako se zaljube, obećali bi se jedan drugome. Momci su dolazili curama na silo, i to u određene dane, utorak, četvrtak, subota i nedilja. Znalo je curi na silo doć i više momaka, a ona je birala koga je tila. Momak bi cure pita vode i ako bi mu ona dala vode to znači da joj on i dalje more dolazit na silo. A ako mu ne bi dala vode drugi bi mu se rugali i govorili: Dala mu cura đigericu ili dobio je đigaru, pa su i pivali: „Đigerice alaj si krvava, sinoć mi te garavuša dala.⁵⁸

7.3. Običaj kada se mladenci zaruče

Kad se mladenci zaruče onda se dolazi kod mlade, dođe diver i mladoženja i donose rakiju i onda se oda po cilon selu i časti se sve susjede rakijon, i onda kad oni to sve

⁵⁷ Dragan Stipić, rođ. 1966. kazao mi je 11. 5. 2018. u Imotskom.

⁵⁸ Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Mila Stipić.

razdile navečer ujutro se ide u crkvu da se mladenci naviste za vjenčanje i nediljon se čita to ko se ženi. Četvrtkon su se škrinje gonile kod mladoženje, znači sve te stvari od mlade, to se nosilo na konju i kod mladoženje bi prije vjenčanja kuma i prijateljice ili rodice, mlade cure bi to obično radile, namišćale bi sobu i uređivale je, pravile krevet i napravile sve kako treba za prvu bračnu noć i mladenci ne bi smili uć u sobu sve do dana vjenčanja, i na vjenčanju bi se dolazilo i gledalo kako se to uredilo, gledalo se ko jel mlada bogata ili nije to je taki običaj bio. I kad mlada dolazi u kuću ljubi prag i svekra i svekrvu. I mlada kad se zaručuje traži od matere i ćaće oprošćenje da joj oprostite ako je nešto skrivila, ako nije bila dobra i take stvari.⁵⁹

7.4. Vjenčanje

Kike moja, ja kad san se udavala bila je '92. ratno vrime. Tada su se škrinje, odnosno mladenkine stvari iz njene kuće u mladoženjinu, nosile su se na konju. Stari običaja smo se mi i držali. Svi svatovi su imali cvit koji je bio ružmarin i zavezan vrpcon koja je bila u boji zastave. Na svadbi se obavezno pivala ganga. Barjaktar je obavezno mora imat na zastavi zavezanog pivca živog, a stari svat je nosio bukaru rakije sa sobon i pio. Kad mladoženja dođe sa svatovima isprid mladenkine kuće mora se mlada izvest iz kuće, to se zove kupovina mlade, to uvik bude smišno, obično se pripiru mladenkin brat i kum i diver tog običaja se i danas skoro svi drže, a poslije crkve s ide kod mladoženje. Bio je običaj da mlada iz zovnice baca dici slatkiše, orase i bajame pa se onda baca jabuka priko kuće i mlada ljubi prag prije nego što uđe u mladoženjinu kuću. Pošto je nama to bilo ratno vrime, na snazi je bilo zamračenje, moralo se navlačit zavjese da se ne vidi svjetlost i bio je policijski sat, nije se smilo poslije deset sati bit na ulici, tako da smo mi iz sale morali izać do deset sati. Taj dan 25.4.1992. su poginila četri naša branitelja pa je sutradan bio dan žalosti. A vinča nas je svećenik koji je bio u zarobljeništvu, zvali su ga Vuk. Njega su Srbi zatočili i mučili pa kad su ga pustili doša je u prološku župu i poslije našeg vjenčanja je otiša u Njemačku.⁶⁰

⁵⁹ Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Ana Marija Stipić.

⁶⁰ Isto.

7.5. Rođenje djeteta

Prije bi žene rađale puno više dice, nego danas niko više neće da rađa dicu. Još prije to bilo i teže nije bilo auta, ni bolnice razvijene, puno dice tada i umiralo, a rađalo se dicu u kući, znale su i žene umirat na porođaju. Običaj je da se žene ispovide i pričeste prije nego što rode. Seoske babice su pomagale ženi da rodi. Ženska čeljad bi pripremala sve za dite da se dobro dočeka. Još prije bilo to vrime da se više volila muška dica nego ženska. Pa bi ćaća diteta kad bi se rodilo, ako je bijo sin, iša bi po selu s demejanon vina i rakijon i častio cilo selo, a navečer bi se skupila rodbina i susjedi pa bi se slavilo cilu noć. Žena kad bi rodila dva tri dana nije ništa radila, dok se ne bi oporavila, za nju se spremala popara, jelo da se ona brže oporavi od rađanja, i nakon par dana bi ona normalno radila sve koda ništa nije bilo. Dite bi se obavezno povijalo u ovoje cilo, samo da se glava vidi, i to se radilo da mu kasnije ne bi bila leđa kriva i da mu se ne bi kosti polomile, al to danas više malo ko radi, a tribalo bi. Nakon tjedan dana su bile babine. To bi dolazile žene, prijateljice, kume, tetke, strine i donosile bi poklone za dite. Žene bi donosile kruv ispod sača, Imocku tortu, donosile bi se kokoši, orasi, jaja, bajami i ušćipke.⁶¹

7.6. Srijeda u Imotskom

Za sridu u Imockon nema ko ne zna, to je bio pazarni dan. Nema ko taj dan ne bi doša u Imocki mi bi znali pješke iz Vira doć, kupit šta triba i vratit se nazad. Danas to nije ko prije. Grad bi bio krcat, sigurno bi bilo par tisuća ljudi u gradu. Ljudi su nosili nošnje, moga si odma znat odakle je ko doša. Dolazili su ljudi i da nisu tili ništa kupit, moga si vidit šaku baba na svakon ćošku što su došle ćakulat samo. Momci su dolazili zavodit cure sridon, ali su ljudi opet najviše dolazili prodavat tu. Nema šta se nije prodavalo, kokoši, voće, kruv, voda, šenica, kumpiri, kupus, salate, zelje, riba, rakovi, vuna, opanci, brave, tuke, pršut, nema šta nisi moga nać. Pa se kraj Bazane prodavala samo stoka i moga si kupit motike, srpove, kosiriće i sve što je bilo od željeza. Kafići su radili samo tako. Cili tjedan su ti se ljudi pripremali za pazarni dan. Zna ti je jedan čovik doć prodavat janje pa bi piva po pazaru ovako: „Evo vruća ko nije ruča, tri majke

⁶¹ Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Mila Stipić.

dojilo, četiri ga odgojilo.“ Didovi bi pivali gange, igrala bi se šijavica, po kafićima bi igrali na karte i šaha malo. A četvrtkon bi svi odmarali od sride, niko ništa ne bi radio sve bi bilo mirno i tako opet čekaj sridu.⁶²

8. Nogometne momčadi u Modrom jezeru - Vilenjaci i Vukodlaci

Kad se kaže Vilenjaci i Vukodlaci i Imotskom misli se zapravo na dvi nogometne momčadi, i to ne bilo kakve nego one momčadi koje igraju nogomet u Modrom jezeru kad ono prisuši. Prva utakmica u jezeru kad je prisušilo bilo je tamo 1943. godine. Vilenjaci mogu bit samo oni igrači koji žive u samon centru Imotskog ili na zapadnoj strani, a Vukodlaci mogu bit svi oni koji žive na istočnoj strani jezera. I tako su Vilenjaci i Vukodlaci ljuti protivnici koji jedva čekaju da jezero prisuši. I kogod da odigra utakmicu kad je jezero suvo ulazi u povist, jer niko ne zna kad će jezero opet prisušit ni kad će opet bit utakmice. Prije nego li počme utakmica svira gracka glazba Imotski, a ko oće bit sudac mora živit u kući koja je točno udaljena od Vilenjaka i Vukodlaka. Ovo nije ko ona obična utakmica, vamo nema ni žuti ni crveni kartona jer se to igra po blatu pa ko i padne ne može se udarit jako jer je sve meko, neće nikome ništa bit. I sad kad utakmica počima prvo iđu Vukodlaci koji se deru dok dolaze s istočne strane, ipak moraju naglasit da su Vukodlaci. I oni moraju bit u crvenin dresovima. Vilenjaci su mirniji i moraju bit u bilin dresovima. Prije nego li počme utakmica oni svi stanu na centar i izmjenjuju se darovi. Vukodlaci donesu domaći ušćipaka, kruva ispod sača i jednu ili dvi demežane domaćeg vina. A Vilenjaci donose obavezno Imocku tortu pa rafijole i višnje. Unda se oni malo tu međusobno počaste i igra se utakmica. Opet na kraju svega je najlipši običaj da obe momčadi nakon utakmice se lipo nađu na večeri digdi i slave pa nema veze ko je dobio, a ko izgubio.⁶³

⁶² Zapisala sam 15. 4. 2018. u Imotskom. Kazala mi je spomenuta Mila Stipičić.

⁶³ Zapisala sam 18. 5. 2018. u Imotskom. Kazao mi je Ante Maršić (1969.)

9. Rječnik

A

al-ali

B

bijo-bio

bilo-bijelo

bilon-bijelom

bisna-bijesna

biše-bijaše

brigat-brinuti

busje-grmlje

C

cila-cijela

Č

čeljad-ljudi

čoviče-čovječe

čovik-čovjek

čovika-čovjeka

čujo-čuo

Ć

ćaća-otac

ćoravu-slijepu

D

di-gdje

doša-došao

dicon-djecom

digdi-negdje

dignit-dignuti

diver-djever

divojka-djevojka

doklen-dokle
drčajinu-djecu
dvajest-dvadeset

F

fala-hvala

G

gluvu-gluhu
gracka-gradska
grija-grijeha

I

iđu-idu
igrališće-igralište
in-im
imadu-imahu
imocki-imotskih
ispičuture-alkoholičari
ispovida-ispovijeda
iša-išao

J

jednon-jednom
ji-ih

K

kese-vreće
ki-kao
ko-kao
koda-kao da
kogod-tkogod
kolko-koliko
komšiluk-susjedstvo
kruvu-kruhu

L

lipa-lijepa

litnjeg-ljetnog

lizipjatine-šaljivci

M

mačkare-maškare

makarun-tjestenina

manjka-nedostaje

arendat-doručkovati

mater-majka

medvida-medvjeda

meson-mesom

misečina-mjesečina

misto-mjesto

moreš-možes

mliko-mlijeko

moga-mogao

N

nagluv-nagluh

napuvanu-napuhanu

nasta-nastao

naviste-navijeste

nedilja-nedjelja

negdi-negdje

nesritni-nesretni

nevista-nevjesta

nika-neka

niko-nitko

nosijo-nosio

O

oćeš-hoćeš

odići-odjeći

odnjo-odnio

onesvištenu-onesvještenu

onon-onom

P

paverun-paprike

pitlova-pijetlova

pivat-pjevati

pobigosmo-pobjegošmo

počima-počinje

počme-počne

podile-podijele

pojist-pojesti

povist-povijest

prilivaju-prelijevaju

primjetit-primjetiti

pripovida-pripovijeda

pripozna-prepoznaje

prisuši-presuši

prišutit-prešutjeti

proliće-proljeće

puščila-pustila

R

rađi-radu

rimskon-rimskom

S

samon-samom

selit-seliti

sićam-sjećam

sidi-sjedi

sidit-sjediti

smi-smije

snalazit-snalaziti

snigu-snijegu

staron-starom

suvo-suho

svako-svatko

svita-svijeta

svojin-svojim

Š

šćeta-šteta

ševala-šepala

šibon-šibom

šta-što

T

tili-htjeli

tirali-tjerali

tisna-tijesna

tribala-trebala

U

unda-onda

usidlicu-usjedlicu

ušćipaka-uštipaka

uvati-uhvati

uvik-uvijek

V

vamo-ovamo

vatali-hvatali

vidila-vidjela

vidilo-vidjelo

vinča-vjenča

vitar-vjetar

virovanje-vjervanje

vridna-vrijedna

vreme-vrijeme

volit-voljeti

Z

zamirat-zamjerati

zecova-zečeva

znan-znam

Ž

živijo-živio

živili-živjeli

živit-živjeti

10. Zaključak

Cilj završnog rada je ukazivanje na važnost nematerijalne baštine Imotskog i Imotske krajine te njezinog očuvanja od zaborava. Kulturna i tradicijska baština se razlikuje od mjesta do mjesta i upravo te razlike ukazuju na bogatstvo i posebnost svakog kraja. Imotska krajina obiluje narodnim vjеровanjima, pričama, legendama, epskim pjesmama i običajima koji su se prije mnogo više štovali. I dalje se slave važni kršćanski blagdani i mogu se čuti priče i pjesme karakteristične za ovaj kraj, ali, nažalost, manje nego prije. Razlog tomu može biti zasigurno manja povezanost među ljudima i sve slabija potreba za održavanjem običaja među mlađim generacijama. Iznimno je važno očuvanje kako materijalne tako i nematerijalne kulturne baštine, a najbolji način za to je vjerno prenošenje mlađim generacijama i zapisivanje kako bi se nastavilo hrvatsko kulturno djelovanje. Kako se vremena mijenjaju, mijenjaju se i ljudi, ali tradicijska baština ovog kraja je još uvijek živa i dobro ukorijenjena. Gdje god da odu ljudi će se uvijek, barem jednom, vratiti svom kraju i svojim običajima uz koje su odrasli. O ljepotama i značaju Imotskog za njegove mještane se može dijelom iščitati u stihovima Imoćanina Petra Gudelja koji je o Imotskom napisao sljedeće:

*“Na malom prostoru, na svega nekoliko stotina četvornih kilometara, ima sve što ima krš: ljepoticu-ponornicu i ponore; jame, spilje i škripe; polja, ponikve i doce; zemlju crljenicu – krv i meso jadranskog krša; kolajnu jezera, jedinstvenih po postanku, zastrašujućoj dubini i ljepoti; zamršen splet podzemnih jezera i rijeka, u koje nikad ne zasvijetliše Mjesec i Sunce, orle krstaše na nebu, poskoke na zemlji, čovječje ribice pod zemljom; narod koji se ukorijeni u krš, oplodi ga i oplemeni i učini kolijevkom, domom i grobom, uzletištem i sletištem”.*⁶⁴

Pored pregršt prirodnih ljepota i bogatstva kojim Imotski obiluje, Gudelj kao najznačajnije navodi narod koji je dao dušu ovom kraju, a baština prenošena stoljećima, koja je drugačija i posebna u svakom kraju, zaslužna je za očuvanje identiteta i jedan je od glavnih razloga zašto se neki kraj može zvati kolijevkom i domom.

⁶⁴ Gudelj, Petar, *Moja Imota*, Privredni vjesnik, Zagreb, 1991., str.5.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Kazivači:

1. Mila Stipić, djev. Milas (rođ. 1944.)
2. Dragan Stipić (rođ. 1966.)
3. Ante Maršić (rođ. 1969.)
4. Ana Marija Stipić, djev. Dropuljić (rođ. 1971.)
5. Višnja Maršić, djev. Grizelj (rođ. 1973.)
6. Fra Kristijan Stipanović (rođ. 1980.)

Literatura

1. Asturić, Marina, Veliki tjedan u bročanskoj-stonskoj kulturnoj baštini, *Ethnologica Dalmatica*, 26 (1). Split, 2019., 67-96.
2. Barać, Ivana, Veliki tjedan u crkveno- pučkoj baštini širokobriješkoga kraja, *Croatica et Slavica Iadertina*, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Vol.10, No. 10/2, Sveučilište u Zadru, 2014. str. 375.-385.
3. Bošković-Stulli, Maja, *Narodna predaja – Volkssage – kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb, 1968., str. 28.
4. Braica, Silvio, *Božićni običaji*. *Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004., str. 5-26.
5. Braica, Silvio, *Poklade, korizma: ciklus godišnjih običaja*, Etnografski muzej, Split, 2003.
6. Buble, Nikola, *Ganga u kontekstu svekolike autohtone folklorne glazbe Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine*, Ganga, u: Glibota, *Imotski zbornik 1*, Matica hrvatska, ogranak Imotski, Imotski, 1992.
7. Delić Peršen, Maja, *U vilinskom kolu*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski, Imotski 2009, str. 16-17.
8. Dragić, Marko; Dragić, Helena. *Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini*, *Croatica et Slavica Iadertina* 15 (1). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru. 2019. 275.-329.

9. Dragić, Marko, *Štovanje sv. Antuna Padovanskoga u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*, Ethnologica Dalmatica, 2018., str. 51.-52.
10. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
11. Dragić, Marko, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, 261-278.
12. Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-183.
13. Dragić, Marko, *Stolačka i neumaska suvremena paremiografija*, Stolačko proljeće, Godišnjak za povijest i kulturu, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 111.-127.
14. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 155-188.
15. Dragić, Marko, *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8, Mostar, 2012., str. 123.-140.
16. Dragić, Marko, *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, HCDP "Croatica - Montenegrina" RH & CKD "Montenegro - Montenergina" u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević" - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 379-411.
17. Dragić, Marko, *Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu“*, Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja, 60 (3). Split, 2011., str. 361-382.
18. Dragić, Marko, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, 17 (1). Split, 2009., str. 5-32.
19. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
20. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
21. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
22. Dragić, Marko. *Tuj tunja, tu jabuka: hrvatske lirske narodne pjesme iz Rame*. Mala nakladna kuća Sveti Jure. Baška Voda 1995.

23. Gudelj, Petar, *Moja Imota*, Privredni vjesnik, Zagreb, 1991.
24. Jurilj, Zorica, *Korizma i Uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini*. *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, br.1, 2018. 5-35.
25. Kekez, Josip, *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, SHK, MH, Zagreb, 1996.
26. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
27. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998
28. Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993.
29. Mijatović, Anđelko, *Ganga; pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa*, Naša ognjišta, Duvno, 1973.
30. Širić, Josipa, *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 2015. 387-398.

Mrežni izvori

1. <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (Pristup: 22.7.2020.)
2. <https://laudato.hr/Duhovnost/Zelite-li-znati-vise/Gospa-od-Andela.aspx> (Pristup: 3.8.2202.)

Sažetak

U ovom radu bilježi se tradicijska, kulturna i usmenoknjiževna baština grada Imotskog. Počevši od usmenih predaja etiološkog, mitskog i demonološkog karaktera koje su neizostavan dio svakog kraja. Nadalje, zabilježene su neke od poslovice i gangi koje se mogu čuti diljem Imotske krajine. Imotska krajina obiluje bogatom crkveno-pučkom baštinom. U ovom radu su na temelju prikupljenih podataka s terena opisani božićni, pokladni, korizmeni i uskrсни običaji sačuvani u narodnom pamćenju. Zabilježeni su i običaji kojima se štiju pojedini kršćanski sveci poput sv. Ante, sv. Ivana, Gospe od Anđela i Velike Gospe. Nekadašnji život naših baka i djedova se razlikovao od današnjeg života. U radu su zapisani neki od pomalo zaboravljenih običaja koji su se koristili za vrijeme zaruka, svadbe i rođenja djeteta. Imotski obiluje kršćanskim i pučkim običajima te brojnim pričama koje su karakteristične za ovaj kraj kojima, nažalost, prijeti zaborav. Iz tog razloga iznimno je važno da, kao obilježje identiteta, ostanu trajno zabilježeni i sačuvani od zaborava.

Ključne riječi: baština, Imotski, usmene predaje, kršćanski blagdani, narodni običaji

CONTEMPORARY ETHNOGRAPHY OF ORAL LITERATURE AND CHURCH-FOLK HERITAGE IN IMOTA

Abstract

This thesis records the traditional, cultural and oral heritage of the town of Imotski. Starting with oral traditions of etiological, mythical and demonological character which are an indispensable part of every region. Furthermore, some of the proverbs and gangs that can be heard throughout the Imotski region have been recorded. The Imotski region is rich in church and folk heritage. In this thesis, based on the collected data from the field, Christmas, carnival, Lent and Easter customs preserved in the people's memory are described. Customs worshiped by individual Christian saints such as Saint Ante, Saint John, Our Lady of the Angels and Our Lady. The former life of our grandparents was different from today's life. The thesis records some of the somewhat forgotten customs that were used during the engagement, wedding and

birth of a child. Imotski abounds in Christian and folk customs and numerous stories that are characteristic of this area, which, unfortunately, is threatened with oblivion. For this reason, it is extremely important that, as a feature of identity, they remain permanently recorded and preserved from oblivion.

Keywords: heritage, Imotski, oral traditions, Christian holidays, folk customs.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Kristina Stipić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce hrv. jezika i knjiž. i tal. jezika i knjiž. izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 15. 9. 2020. god.

Potpis

Kristina Stipić

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja Kristina Stipić, kao autor/ica završnog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

Suvremeni narodopis uzmene književnosti i
crkveno-pučke Gaštine u Imoti

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom.

Korištenje završnog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 15. 9. 2020. god.

Potpis

Kristina Stipić

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcertajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Anastina Stipić

Naslov rada: Suvremeni narodopis uromene Engij. i arhivno-plučke Gaštine u Imoti.

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Vrsta rada:

završni rad

Mentor/ica rada: dr. sc. Danko Dragić, prof.

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada: dr. sc. Nikola Sumara

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva: dr. sc. Nikola Sumara, dr. sc. Boris Škurc, prof.

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br.123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST

c) široj javnosti, ali nakon proteka 6/12 /24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 15. 9. 2020. god.

Potpis studenta/studentice: Anastina Stipić